

niștilor germani în Suceava... este de pus în legătură cu marile lucrări pe care el (Petru I Mușat) le-a început îndată după mutarea centrului politic al Moldovei la Suceava... Lipsit de meșteri pietrari..., pricepuși în construcții militare..., voievodul i-a căutat în țara vecină, al cărei rege îi devine suzeran în 1387: Polonia¹.

Cercetările viitoare de la Cetatea de Scaun din Suceava și de la Cetatea Neamț vor aduce desigur în această privință noi lămuriri.

În ultimul capitol, autorii încearcă și reușesc în bună măsură să interpreteze istoric descoperirile arheologice de la Șcheia și să le încadreze în epoca respectivă, această trăsătură fiind deosebit de valoroasă. Din păcate uneori nu se face legătura dintre anumite situații istorice și datele arheologice înregistrate la Șcheia. De exemplu, capitolul în care se analizează viața economică

este schișat, cu totul nejustificat, în linii absolut generale, când autorii aveau posibilitatea ca, legat de descoperirile din nivelul de construire și folosire a cetății, să prezinte fapte noi, legate de producția meșteșugărească. În schimb se dă o mult mai mare atenție vieții politice externe, fapt care aducește mai mult lipsa de legătură dintre tratatarea arheologică propriu-zisă și partea de interpretare istorică.

În ciuda însă a acestor scăderi, autorii au reușit să prezinte o lucrare de felul căreia nu mai sînt altele în istoriografia românească nouă pentru epoca feudală, interesantă și valoroasă, interpretînd de pe pozițiile științei marxist-leniniste numeroase și cu totul noi descoperiri arheologice.

EJ. Busnicio

VLADIMIR GEORGIEV, *Văprosi na bălgarskata etimologija* [Probleme de etimologie bulgară]. Bălgarska Akademii na Naukite. Institut za bălgarski ezik. Sofia, 1958, 158 p. (cu o hartă a Traciei, Moesiei și Daciei).

Cuprins: Partea I, introducere (p. 5-6), cap. I Lexicul slav (p. 7-43); cap. II Substratul balcanic, 1) cuvinte trace (daco-misice), 2) cuvinte balcano-latine, 3) cuvinte protobulgare (p. 35-48); cap. III Împrumuturi ilirzii, 1) Împrumuturi din limbile vecine, 2) cuvinte internaționale (culturale) (p. 35-55), concluzie (p. 57-63). Partea a II-a, cap. I Cele mai vechi nume topice slave în Peninsula Balcanică și importanța lor pentru limba și istoria bulgară, 1) introducere, 2) nume topice slave la Procopiu, 3) rezumat, 4) concluzie (p. 67-88); cap. II Traci, misi și daci (p. 89-119); cap. III Cuvintele indo-europene (p. 121-129); Indice (p. 131-153).

Această carte cu titlu și conținut bogat filologic-lingvistic merită și necesită să fie semnalată

într-o revistă de istorie prin faptul că unele capitole și materiale privesc direct probleme istorice ale Peninsulei Balcanice în epoca antică și cea de trecere la feudalism: toponimia teritoriilor traco-getice, limba tracică și contactul cu elementele slave, respectiv stabilirea slavilor în Moesia și Tracia. Autorul, un harnic filolog și comparatist bulgar de la Sofia, e cunoscut prin cercetările sale ample și numeroase cu deosebire privind istoria veche a Peninsulei Balcanice, ca atare apreciat și la noi în țară; contribuția sa mai recentă (a. 1957) la studiul istoric al limbii trace a fost semnalată și apreciată aici în spirit critic². Noua carte a lui V. G. continuă — în aceeași manieră, pe aceeași linie, cu rezultate identice — studiul resturilor de limbă tracă, de astă dată în comparație cu limbile slave, în primul rînd cu bulgara, cu etimologia ei.

Nu este locul și nici de competența noastră să stabilim aici just și detaliat partea utilă și valabilă pentru slavistică în capitolul tratînd etimologii de cuvinte bulgare (p. 7-33); cercetătorii de specialitate vor aprecia și elucida cu

¹ Mircea D. Matei, *loc. cit.*, p. 118-119.

² SCIV, IX, 1958, p. 521-524: recenzie

a cărții lui V. Georgiev, *Trakiiskiat ezik* [Limba tracică], Sofia, 1957, 102 p., 8°.

competența necesară valoarea sau părțile negative ale aportului din punct de vedere al limbii bulgare și al slavisticii în general. Dar apreciind prin unghiul de vedere comparatistic și romanistic, se poate spune că și 'etimologiile de cuvinte slavo-bulgare sînt în bună parte supuse cauției, fiind poate tot atît de discutabile ca și soluțiile și interpretările încercate în sectorul limbii traco-gețice, care vor fi analizate sumar în rîndurile următoare.

În ce privește « substratul balcanic » al limbii bulgare (p. 35—48) e de observat că dintre cuvintele considerate de autor ca « trace (daco-misice) » foarte puține au șansa de a fi dovedite ca atare; astfel, bulg. *karpa* « stîncă » nu poate fi direct din tracă, ci eventual din albaneză; *rofoia* nu poate fi cuvînt tracic din cauza sunetului *f* care e străin sistemului fonetic al limbii tracă etc.; *zaf* « iepure », cuvînt slav comun nu are nimic a face cu nume personale trace ca *Zaica*, *Zeces* etc., care nu trebuiau amintite sub nici un motiv în această conexiune (p. 45). De fapt, limba bulgară nu e probabil să aibă cuvinte luate direct din tracă pentru motivul simplu că aceste două idiomuri nu au ajuns vreodată în contact unul cu altul: în sec. al VII-lea, cînd protobulgarii se stabilesc în Moesia și Tracia, limba traco-gețică era dispărută, înlocuită cu latina populară¹.

Mai rezonabil și reușit ar părea capitolul despre « împrumuturi tîrzii » (p. 49—55): o serie de cuvinte în bulgară împrumutate din romînă (ori din albaneză), ca *barz* « suriu », *barzav* « gris, cu pete albe și negre » etc., *balkam* (*se*) (cf. rom. *a bate*, *a-fi bate gura* ș. a.), *palavra*, *paun*, *sapun*, *suna*, *čutura*, *čarkam*, *gombelki* (*kerompili*); cuvinte bulgare mai mult dialectale, locale, a căror origine romînească este în majoritatea cazurilor evidentă, dar din care autorul înșiră foarte puține exemple. În realitate cuvintele romînești trecute în limba bulgară sînt mult mai numeroase, în total vreo 160 de termeni², mai mult cu răspîndire locală, restrînsă, ori cuvinte de însemnătate redusă, dar și elemente lexicale importante, ca

băga, *brendușki*, *brinza*, *burdoi* (bordei), *burta*, *buza*, *gega* (ghioagă), *gorun*, *gușă*, *kačula*, *katun*, *krălig*, *krecav* (cret), *lejiia*, *murg*, *pastriia* (păstra), *skrum*, *urda*, *vatra*, *zeștra* etc. Alegînd abia 1/10 (ca într-o mică « antologie lexicală ») și ignorînd tot restul de cuvinte romînești intrate în bulgară, cartea prezintă o lacună regretabilă, referindu-se unilateral la lucrările « unor lingviști romîni șovini (niakoi rumînski ezikovedi šovinisti) » care s-au muncit cu orice preț să reducă numărul și importanța împrumuturilor bulgărești în limba romînă » (p. 49), fără a avea în vedere în egală măsură pe ceilalți erudiți, majoritatea, care nu erau șovini și care le-au recunoscut și admis integral în măsura cît puteau fi identificate ca atare. Cuvintele romînești în bulgară, ca și cele bulgărești (slave sudice mai recente) în romînă sînt urme și dovezi istorice evidente și importante ale influenței cultural-economice reciproce din trecut. Dacă elementele romînești sînt mai puține și de dată mai recentă în limbile slave, această situație se explică prin faptul istoric că influența politică și economică a elementului romînesc, a statelor romîne a început mai tîrziu în zona carpato-dunăreană și balcanică.

Semnificație istorică deosebită are capitolul despre « cele mai vechi urme slave în toponimia Peninsulei Balcanice » (p. 67—88), în care autorul, potrivit metodei adoptate și criteriilor sale, ajunge la unele concluzii neverosimile în legătură cu numele de locuri din Tracia și Moesia în sec. al VI-lea, atestate la Procopiu. Este cunoscută și îndeobște recunoscută de multă vreme importanța toponimică, filologică-lingvistică și istorică a numeroaselor nume de localități din provinciile balcanice (Tracia, Moesia, Dardania etc.) ale Imperiului de Răsărit, păstrate în celebra lucrare istorico-topografică (cu caracter de panegiric al operei constructive a lui Iustinianus I), scrisă de istoricul aulic Procopiu din Cezarea, la mijlocul sec. VI, *De aedificiis*, Περί κτισμάτων, despre construcțiile de caracter militar și civil făcute în vremea sa³. În această scriere este menționată o serie lungă de nume topice (din

¹ SCIV, VIII, 1957, p. 253—263.

² Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-romine*, I. *Influența limbii romîne asupra limbii*

bulgare, în *Dacoromania*, Cluj, III, 1924, p. 129—238.

³ Procopii Caesariensis, *Opera omnia*, recognovit Iacobus Haury, III, 2, Lipsca, Teubner, 1913.

Tracia, Moesia, Dardania, Dacia etc.), între care prevalează două grupe mari: nume trace¹ și nume latino-romane (ori de tip roman, cu elemente grecești, gotice etc.)²; majoritatea sînt transcrise și transmise greșit (corupte) în manuscrisele cunoscute azi ale operei istorice procopiene, ori nu au analogii, sînt neînțelese, iar ediția ultimă (a lui Haury) a remediat foarte puțin din aceste lacune. La 1837, istoricul-filolog ceh P. J. Šafařík propunea explicarea ca slave a unora din toponimice, urmat mai târziu de alții, ca eruditul bulgar Marin Drinov (1873), cehul L. Niederle (1905), care considera că astfel de elemente ar fi în număr de zece; după Ivan Duičev (1942) ele ar fi: *Beladina, Beržana, Bratisla, Getristaue, Debre, Dolebin, Zernes, Klesbestita, Kabetzor, Labutza, Pežion, Streden*. «Dar (observă just V. G., p. 68) la începutul veacului nostru prin publicarea lucrărilor lui Tomaschek, Kretschmer, Jokl ș. a. cu privire la tracă și la alte limbi antice din Peninsula Balcanică, teza despre nume de locuri slave în această zonă a fost sufocată și chiar dată cu totul uitării»; ceea ce era firesc să se întîmple, recunoscîndu-se în deobște caracterul tragic (ori roman, unde era cazul) a toponimicelor (majoritatea încă neexplicate ori inexplicabile etimologic); originea reală a celor ce nu sînt romane a fost relevată mai în urmă și de cunoscutul lingvist și filolog-epigrafist bulgar Dim. Dečev (1877–1958), care în marele său repertoriu de resturi ale limbii trace, apărut în a. 1957, a cuprins numirile de locuri pe care Šafařík, Drinov, Niederle, Duičev și Georgiev încearcă ori mai încearcă să le scoată de altă origine.

Care este atitudinea lui V. G. în această problemă filologică-istorică importantă pentru epoca de trecere la feudalism a Peninsulei Bal-

canice? Reluînd vechea teză, încearcă să o așeze din nou în picioare, să dovedească ceea ce nu se poate dovedi, că unele toponime din «listele» lui Procopiu sînt de origine slavă, nu trace sau romane. Prin faptul că — precum s-a spus — multe (poate majoritatea) acestor nume sînt izolate (unice) ca formă, de aspect echivoc ori evident corupte și fără analogii, deci inexplicabile, autorul construiește forme complicate de arhetipuri neverosimile, a căror înșirare integrală și analiză este imposibil de făcut în acest loc, nefiind de vreo utilitate; va fi suficient a menționa câteva exemple mai relevante pentru metodă. La p. 69–81 se dă o amplă listă de «toponime slave la Procopiu» repartizate prudent în două grupe după gradul de certitudine sau probabilitate de a fi de această origine: A) cu «etimologii sigure și probabile» (sigurni i pravdopodobni tŭlcuvaniia), 63 nume, ca: *Aldanes* din **ladin* «lodka»; *Bazinos* din **bdžnā*; *Belas* din **biala*; *Beržana* **Beržane*; *Besiana* bulg. *Vișan* (și localitate în România); *Bicanovo* (*Vicanovo*) ar trebui să fie sl. *Vilkanovo* (căderea lui *l* cauzată de... influența etimologiei populare, *narodna* etimologia, cu lat. *vicus* «sat»); în realitate însă este evident și de mult recunoscut că «*Vicanovo*» = lat. *vicus novus* «satul nou» într-o formă de pronunțare populară ori scriere deformată (frecvent la Procopiu); *Burgonovo* ar fi **Vŕbano borie* [?!], în loc de ceea ce admite toată lumea: lat. *Burgus novus* «cetate nouă»; *Burdopas* ar fi... *Virtop* (p. 71), deși se recunoscuse caracterul indo-european tragic al temei *Burd-* (atestată în inscripții din sec. II–III) toponimic, eventual i.–e. **bherd(b)* — cu sensul de «brod», ceea ce admite în egală măsură V. G. în alt loc (p. 104, tabel de toponimice trace cu elementul *Burd-/t-*),

¹ Toponimicele trace și getice din *De aedificiis*, relevate de Tomaschek (în a. 1894), Mateescu (a. 1923–1926) și de alții, sînt cuprinse în marele repertoriu de resturi ale limbii trace alcătuit de Dim. Dečev (Detschew), *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, 584 p.; cf. *SCIV*, IX, 1958, p. 213–217 și *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 520–526 (recenzii critice).

² Toponimicele romane ori de tip romanice sînt analizate cele mai multe în studiile despre romanitatea (limba latină) și toponimia balcanică ale lui P. Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitschrift*

für romanische Philologie, XLVI, 1927, p. 385–410, L, 1930, p. 484–532, LIV, 1934, p. 424–499; nota din *Izvestiia-Institut*, IX, 1935, p. 161; de asemenea «numele de locuri latine din Moesia și Tracia» de V. Beșevliev, în *Izvestiia-Institut*, XIX, 1955, p. 279–300, — lucrări de care autorul s-ar părea că nu a luat cunoștință pînă acum, cită vreme nu face nici cea mai scurtă amintire despre ele în cartea sa, întemeiată pe teza Šafařík — Drinov — Niederle — Duičev. Cf. și H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dundrene ale imperiului roman*, București, 1960.

uitind de cele scrise mai înainte cu câteva pagini (p. 71) în cartea sa; *Gombes* ar fi **Gamb-*, *Gtmbaş* (sat în r. Aiud etc.); *Residina* = bulg. *Lesiden*, de la *les*; *Rumisiana* (*Remesiana*) ar fi din *Rlbno-* cu *Rlmmic*; *Romaniana* = *Rjma* (*rlbna*) [oare să nu aibă nici o legătură cu *Romanus*?]; *Trasiana* = **Trefčana*, *Treska*, *Treskaveš*, sau e = *Trisciana* (în realitate este mai probabil că «*Trasiana*» e formă coruptă din *Traiana*); *Trisciana* = **Trăstena*, srb. *Trstena*, bulg. *Trăstjenik*; de fapt acest «*Trisciana*» e scriere greșită cu «*Pi*» grecesc redat de un copist cu o singură «*hastă*» verticală rămânând *T*, în loc de *Prisciana*¹. Majoritatea soluțiilor adoptate de autor sînt aproape la fel². Urmează la p. 77–81 seria B de «etimologii verosimile (probabile)» (veroiatni – văzmojni tălkuvaniia), 41 toponime tranșate în același stil, cu rezultate identice. Apare straniu cum, între numeroasele scăpări, autorul nu observă că de ex. toponimicul *Amlaidina* (citat de dînsul, p. 77) e atestat într-o inscripție (pe care o datează el ca «tîrzie») *CIL*, III, 13743, care însă nu poate fi mai tîrzie de a. 300, deci cu 2–3 veacuri anterioară lui Procopiu. *Pretzuries*, explicat la p. 80 ca **Pretur(t)z-* = bulg. *Pretărč-iste*, *Pretărč*, *Petrč*, este un nume probabil corupt din *Praetorium* (*Praetoria*), cunoscut în toponimia romană provincială, — căci la un apelativ latin ca *pretium* ar fi mai greu a ne gândi.

Astfel, formele de nume corupte paleografic (în manuscrisele procopiene ori chiar în textul original din sec. VI, din înregistrări deformate, greșite de la început) sînt din nou rețușate și stîlcite deliberat, din punct de vedere al etimologiei, obținindu-se niște arhetipuri deformate care, la nevoie ar putea fi derivate, forțînd puțin forma și sensul (cum face adesea autorul lor), din orice limbă ai pofti. Un tabel sinoptic (p. 81–84) vrea să ilustreze în patru coloane paralele: a) forma din sec. al VI-lea (Procopiu), b) vechea slavă reconstituită (cu asterisc), c) forma actuală; d) eventuali corespondenți din *Grecia* (după M. Vasmer). Inutilitatea unui asemenea

tabel este însă evidentă, la fel ca și considerațiile privind «istoria limbii bulgare în sec. VI», fonetică, lexic etc.; căci toponimia regiunilor trace din sec. VI încă nu poate avea nimic de-a face cu limba bulgară, iar felul cum o prezintă autorul, dacă i s-ar da crezare, n-ar face decît să încurce lucrurile derutînd pe cititorii nepreveniți. Adevărat că «etimologia este o ramură a lingvisticii în care primează într-un anumit grad momente subiective», cum relevă autorul (p. 57: vladeiat do izvestna stepen subiektivni momenti); dar în «*Probleme*» asemenea momente sînt excesiv de numeroase și cu grave consecințe. Pe de altă parte este tot atît de adevărat că cercetarea științifică trebuie să se libereze cît mai curînd și radical de toate aceste «momente subiective» (firești la orice început al muncii), spre a descoperi adevărul absolut valabil, realitățile și legile obiective în dezvoltarea limbii și a societății. E lucru firesc și inutil a fi relevat că prin procedee și rezultate ca cele de mai sus nu se îmbogățesc în chip util cunoștințele filologice-etimologice de slavistică și de comparatistică, ci se obține tocmai contrariul: subminarea achizițiilor valabile în munca de cercetare a înaintașilor, se pune sub semnul întrebării seriozitatea și valoarea studiilor etimologice și filologice-lingvistice în general. În loc de muncă și eforturi în acest sens, este necesară o revizuire critică și comparativă integrală a materialului toponimic din scrierea procopiană *De aedificiis*, spre a recupera ce mai este posibil și din numeroasele forme corupte de nume trace și romanice ale Peninsulei Balcanice. Cunoscătorul competent al acestor materiale și probleme, romanistul croat Petar Skok (1881–1956) a dispărut înainte de a fi apucat, pe cît știm, să dea ediția critică și completă a tratatului *De aedificiis* promisă mai de mult; asemenea sarcină dificilă dar importantă pentru istorie și «balcanologie» ar reveni vreunui din filologii-istorici care s-au ocupat mai mult cu Procopius și cu toponimia Traciei și Moesiei.

¹ Cum s-a remarcat încă în a. 1939, *RE*, VII, A, col. 235.

² În epoca romantismului, sec. XIX și chiar mai tîrziu la noi se făceau încercări de «tîlcuire etimologică» a numelor slave ori de altă origine

din latinește: *Slatina* = «*Stella latina*», *Trgoviste* = «*tergum Vestae*», *Roman* și *Romanași* de la «*Romani*», *Caracal* de la împăratul roman Caracalla, *Arieș* de la *aries* etc.

În ce privește importanta problemă istorică a stabilirii slavilor în Peninsula Balcanică, vom repeta ceea ce se cunoaște și recunoaște unanim de cercetători (inclusiv profesorii lui V. G.: St. Romanski, V. N. Zlatarski ș.a.): că acest eveniment a avut loc la începutul sec. al VII-lea, după a. 610 și mai ales la mijlocul veacului¹. Incursiunile numeroase făcute de triburile slave în sec. al VI-lea prin Moesia, Tracia, Dardania, Dalmatia (plecând din « Sclavinia », Muntenia și malul stîng al Dunării) nu echivalează cu stabilire, cu viață sedentară. Adevărat că, la mijlocul sec. VI, grupe izolate de slavi s-au fixat vremelnice în unele puncte, de ex. în Moesia Inferior, la Adina și Ulmetum (Pantelimonul, r. Hirşova), unde Procopiu (*De aedif.* IV, 7, 17) îi menționează « aciuiați de multă vreme... », localitatea era cu totul pustie, numai numele i-a mai rămas; dar vechiul nume al localității (pe care romano-bizantinii o refac și întăresc din nou) e păstrat chiar de slavi, fără a-i da altul; schimbarea toponimelor nu se face de la o zi la alta și presupune o așezare și locuire mai îndelungată a populației care dă noile nume de localități ori locuri. E știut de mult și s-a spus din nou că în sec. al VII-lea, o dată cu așezarea slavilor în Moesia și Tracia, apărind și dezvoltându-se noi localități alături ori pe ruinele vechilor caste, burguri, orașe și sate ale epocii romano-bizantine, s-a generalizat limba și toponimia slavă, înlocuind aproape integral pe cea veche traco-romană². Slavo-bulgarii au preluat numirile de ape, locuri și localități întîlnite și le-au păstrat pe măsură ce au fost menținute aceste așezări, modificându-le aspectul fonetic potrivit caracterului limbii lor. Elementele vechi trace în toponimia medievală și modernă a teritoriilor balcanice (unde stăpînirea

romano-bizantină a durat mai mult), în Bulgaria, Grecia nord-estică și Turcia europeană, sînt puține, prevalînd în chip firesc hidronimele (*Ergine, Lom, Oram, Iantra, Tîbria, Musta, Iskăr, Struma, Timoc, Tunajia, Vid* etc.), după care urmează localitățile (*Dristra, Sredet, Niş, Plodiv, Skoplje* etc.). Admițînd ori postulînd toponime ale unor anumite populații într-un teritoriu înainte de stabilirea lor aici se comite un anacronism patent, sau cum spuneau anticii un « filius ante patrem ».

După niște tabele ample (p. 89–107) de toponime traco-getice (ilustrate într-o hartă cu unele greșeli, ca *Germisara* [Geoagiu, r. Orăștie] plasată la 60 km spre est de *Apulum* [Alba Iulia]) cu elemente *-dava, -para, -bria, -diza, -zura, -kella, -apa, Burd/it-, Stur-, Rani-, -sara, -upa, Berga*, se scoate concluzia (p. 108) că există « două zone (regiuni) etnice deosebite: daco-misică și tragică », ceea ce este evident exagerat. În realitate poate fi vorba, cum se admite în general, mai curînd de două zone dialectale cu unele elemente culturale deosebite: sud-tracic (pînă la munții Haemus-Balcani) și nord-tracic (moeso-geto-dacic). Încît nu va fi nimeni de acord cu afirmația că « traca și daco-misiana erau două limbi indo-europene deosebite (različni indoeuropejski ezika), deși înrudite cam ca slava și baltica » (p. 113).

O reluare și studiere mai adîncă a materialelor toponimice și lingvistice din nord-estul Peninsulei Balcanice la începutul epocii de trecere la feudalism, cînd se stabilesc populațiile slave aici, ar fi necesară și utilă, dar după criterii și cu mijloace diferite de cele semnalate mai sus.

I. I. RUSSU

¹ Cf. de ex. R. Roesler, S.B.Wien, 1873, I, p. 77–126; Ensslin, RE, III A (1927), 697–706 (cu bibliografie); St. Romanski, *Slaviani na Dunava*, în *Bălgarski Pregled*, I, 1929,

p. 80–99; V. N. Zlatarski, în *Revue internat. des études balkaniques*, Belgrad, II, 3–4, 1936, p. 358–378 etc.

² Cf. SCIV, VIII, 1957, p. 259.